

Kamu Gelirlerinde Vergi Gelirlerinin İç Borçlanma ve Dış Borçlanma Üzerindeki Eşbütünlüşme Analizi: 2000-2021 Yılları Arası Türkiye Örneği

Cointegration Analysis of Tax Revenues in Public Revenues on Domestic Borrowing and External Borrowing: Turkey Example Between 2000-2021

ÖZET

Devlet kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ekonomik dengeyi sağlamak için vergi ve borçlanma yoluna gitmektedir. Kamu gelirleri içerisinde vergiler %80 gibi büyük bir paya sahiptir. Bu çalışmada vergi gelirlerinin ve kamu borçlarının 2000-2021 yılları verileri ele alınarak o yıllar itibari ile yaşanan sıkıntılar doğrultusunda azalma ve artış eğilimleri incelenmiştir. Vergi gelirleri ile borçlanma açısından Orta Vadeli Program (2023-2025) ile Orta Vadeli Program (2024-2026) hedefleri kısaca değerlendirilerek açıklanmıştır. Çalışmamızda bağımsız değişken olarak ele aldığımız vergi gelirlerinin, iç borçlanma ve dış borçlanma üzerindeki etkisi eşbütünlüşme analizi yapılarak incelenmiştir. Sonuç olarak vergi gelirleri ile iç borçlanma arasında bir eşbütünlüşme bulunamamış fakat bağımlı değişken olan dış borçlanma ile bağımsız değişken olan vergi gelirleri arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemde vergi gelirlerinde yaşanan %1'lik bir değişimin, dış borçlanmada %7.35'lik bir azalmaya sebep olduğu, uzun dönemde ise %1'lik bir değişimin dış borçlanmada %1.03'lük bir artışa sebep olduğu görülmektedir. Bu durum kur beklentisindeki yükselmeden dolayı karşımızda çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Vergi Sistemi, Kamu Borçlanması, Dış Borçlanma, İç Borçlanma, Eşbütünlüşme

ABSTRACT

The state uses taxes and borrowing to ensure the economic balance between public revenues and public expenditures. Taxes have a large share of 80% in public revenues. In this study, the data of tax revenues and public debts for the years 2000-2021 were examined and the decrease and increase trends were examined in line with the problems experienced in those years. The Medium Term Program (2023-2025) and Medium Term Program (2024-2026) targets in terms of tax revenues and borrowing are briefly evaluated and explained. The effect of tax revenues, which we considered as an independent variable in our study, on domestic borrowing and external borrowing was examined by performing cointegration analysis. As a result, no cointegration was found between tax revenues and domestic borrowing, but a relationship was detected between external borrowing, which is the dependent variable, and tax revenues, which is the independent variable. It is seen that a 1% change in tax revenues in the short term causes a 7.35% decrease in external debt, and in the long term a 1% change causes a 1.03% increase in external debt. This situation arises due to the increase in exchange rate expectations.

Keywords: Turkish Tax System, Public Debt, Foreign Borrowing, Domestic Borrowing, Cointegration

GİRİŞ

Devlet, ülkelerin gelişebilmesi ve yükselebilmesi adına önemli bir unsurdur. Önemli bir unsur olan devletin ise görevlerini yerine getirebilmesi için başvurduğu kaynakları bulunmaktadır ve kamu gelirleri başlıca bir kaynaktır. Devletin kamu harcamalarını yerine getirebilmek için kamu gelirlerine ihtiyacı vardır. Ülkelerin, ekonomilerini geliştirmek, ekonomik istikrar sağlamak ve ekonomik krizleri engellemek amacı ile ekonomik denge oluşturmaları gerekmektedir. Ekonomik denge, kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını düzenli ve dengeli bir şekilde sağlayarak oluşur.

Kamu gelirleri, kamu harcamalarının finansmanı için kullanılır. Olağan (adi) ve olağanüstü (ani) olarak ikiye ayrılan kamu gelirlerinin olağan gelirlerinde, gelirin devamlılığı söz konusudur. Adi gelirler, alışlagelmiş bir

Abdullah Burhan Bahçe¹
Ayça Saygı Beyazıt²

How to Cite This Article

Bahçe, A. B. & Saygı Beyazıt, A. (2023). “Kamu Gelirlerinde Vergi Gelirlerinin İç Borçlanma ve Dış Borçlanma Üzerindeki Eşbütünlüşme Analizi: 2000-2021 Yılları Arası Türkiye Örneği” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:117; pp:9432-9444. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssjs.73097>

Arrival: 18 October 2023
Published: 30 November 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalında Doç. Dr. Abdullah Burhan Bahçe gözetiminde yürütülmüş ve tamamlanmış olan “Olağan ve Olağanüstü Gelirler Olarak Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Borçlanma” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Kütahya, Türkiye, ORCID:0000-0002-4730-1332

² Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye ABD, Kütahya, Türkiye, ORCID:0000-0002-5261-2282

şekilde her yıl düzenli olarak alınır; ani gelirler ise adından da anlaşılacağı üzere ani bir şekilde ortaya çıkan öngörülemeyen harcamaları karşılamak için gerekli olan gelirleri ifade eder. Savaş, doğal afet vb. durumlar, olağanüstü gelirlerin kullanıldığı ekstrem durumlardır.

Kamu gelirleri; vergi, resim, harç, para ve vergi cezaları, şerefîyeler, parafiskal gelirler, mülk ve teşebbüs gelirleri ve alınan borçlardır. Kamu gelirleri içerisinde yaklaşık %80'lik pay ile en çok elde edilen gelir türü vergilerdir. Vergi gelirleri, cebren alınır ve kanuna dayalıdır. Vergi gelirleri gerçek ve tüzel kişilerden karşılıksız şekilde alınır (Armağan, 2007:228). Vergiler üç temel başlık altında toplanabilirler. Bunlar; gelir vergileri, gider üzerinden alınan vergiler ve varlık üzerinden alınan vergilerdir.

Harçlar, vergiye benzer niteliktedir. Harçlar tıpkı vergiler gibi cebridir, nihai özelliktedir. Vergiler gibi merkezi yönetim bütçesine ekli Gelir Cetveli olan B cetvelinde yer alırlar fakat aralarındaki büyük fark, harçların karşılıklı olmasıdır. Harçlar, hizmet karşılığında alınır. Harçlara örnek vermek gerekirse; noter harçları, yargı harçları vb. (Yavuz, 2016:371).

Kamu geliri olarak sayılan resim, harçlar ile benzerdir. Resimlerin harçlardan farkı bir kurum veya bireyin gerçekleşmesini istediği bir durum için devletin yetkili organından izin alabilmesi üzerine ödedikleri ücrettir. Limanlarda mal girişi ve çıkışı için alınan rıhtım resmi buna örnek olarak gösterilebilir (Yılmaz, 2018:377-378).

Bir belediyenin bayındırlık hizmeti sağlaması o bölgedeki vatandaşları da etkilemektedir. O bölgede yaşayan ve bu durumdan etkilenen vatandaşların bu faydanın maliyetine katkı sağlamaları gerekmektedir. Bayındırlık hizmetleri karşılığında alınan bu bedellere şerefiye adı verilmiştir (Türkoğlu, 2012:302).

Parafiskal gelirler, özellikleri itibari ile hem harca hem de vergiye benzemektedir. Vergi gelirleri ile farkları vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içerisinde yer almalarıdır. Parafiskal gelirler ise tahsil edildiği kamu kuruluşunun bütçesinde yer alırlar. Parafiskal gelirler harçlar gibi karşılıklıdır. Parafiskal gelirler, üç ana başlık altında gruplandırılır bunlar; sosyal, ekonomik ve mesleki özelliktedir. Sosyal Güvenlik Kurumu üyelerinden toplanan aidatlar parafiskal gelirler olarak sayılır (Ağcakaya & Armağan, 2012:102-103).

Para ve vergi cezaları, kanunlara uymayan kişilerden alınan gelir türleridir. Devletin bu gelirleri düzenli olarak alma amacı yoktur. Devletin tek amacı kanunlara uyulması ve toplumsal düzenin bozulmamasıdır. Kişilere uygulanan bu yaptırımlarda devlet kazanç elde eder. Bunlara örnek vermek gerekirse; idari para cezaları, yargı para cezaları, vergi cezaları vb. (İşler, 2018:49).

Kamuya ait taşınır ve taşınmaz mallar kiralanabilir veya işletilebilir. Kamunun özel sektörde gösterdiği faaliyetler ve bu faaliyetlerden elde ettiği kazançlar devlete gelir olarak sağlanır. Bu bağlamda mülk ve teşebbüs gelirleri karşılığı olan gelir türüdür. Bunlara örnek vermek gerekirse; belediyelerin sunduğu su ve toplu taşıma hizmetleri vb. (Türkoğlu, 2012:302).

Kamu harcamalarının elde edilen kamu gelirleri ile karşılanamadığı durumlarda devlet borçlanma yoluna gider. Günümüz itibariyle borçlanma, nakit sıkışıklığını gidermek ve bütçe dengesizliğini düzeltmek amacıyla da kullanılmaktadır. Klasik maliyeciler, kamu borçlanmasının sadece olağanüstü durumlarda kullanılmasını öngörürken modern maliyeciler ise borçlanmanın olağan dönemlerde ve sürekli bir kaynak haline getirip kullanılmasını savunmuşlardır (Tüğen & Dağ, 2018:392).

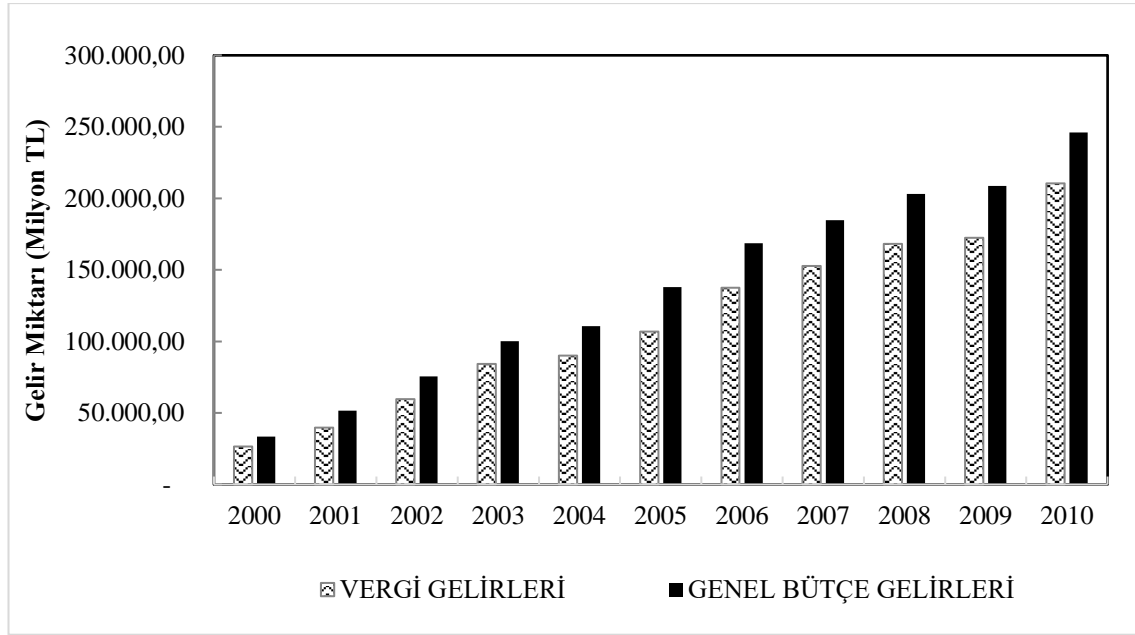
VERGİ GELİRLERİ ve TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ

Vergiler cebri olarak alınan bir kamu geliridir. Vergi gelirleri kamu gelirlerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Devletin giderlerini karşılamak amacıyla önemli gördüğü vergiler çok eski çağlara dayanmaktadır. Eski çağlarda da sıkça kullanılan vergi gelirleri günümüz itibariyle gelişerek ve modernleşerek kamu gelirlerimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Modern vergi sisteminde vergiler; şahısların elde ettiği gelirler üzerinden alınan gelir vergisi, günümüzde özel tüketim vergisinin ve katma değer vergisinin oluşturduğu harcama vergisi ve sosyal amaçlı olan, emlak vergisi ile veraset ve intikal vergisi gibi servet vergilerinden oluşmaktadır. Gelir vergisi ödeme gücüne dayanılarak alınır. 1950 yılında yürürlüğe giren Vergi Usul Kanunu ile birlikte gelir vergisi gerçek kişilerden, kurumlar vergisi tüzel kişilerden alınır (Oğuztürk & Ünal, 2015:208).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesinden anlaşılacağı üzere vergiler kanunilik içerir. Kanunda belirtildiği üzere vergiler ancak adalet ve eşitlik ilkeleriyle geçerlidir. Belirtilen vergi kanunun uygulanabilmesi için bir diğer şartta vergiyi doğuran sebebin ne olduğu, bu sebeple vergi ödemekle sorumlu olan gerçek veya tüzel kişinin kim olduğu, verginin tarifesi, verginin matrahı ve verginin tahsil işlemi gibi vergilendirmenin ana unsurlarının ilgili kanunda hükme bağlanmasıdır. Vergilemenin ilkeleri vardır, bu ilkeler; vergilerin açık olması, genel olması, anlaşılabilir olması, kesin olması, bağlayıcı olması, kanunlar önünde eşit olması vb.

Vergilerin yapısında dolaylı ve dolaysız olacak şekilde ikiye ayırım söz konusudur. Dolaylı vergilere özel tüketim vergisi, özel iletişim vergisi ve katma değer vergisi örnek olarak verilebilir. Dolaylı vergiler kolay olarak yansıtılabilir özelliktedir, aynı zamanda kaynağı sürekli olmayan, yükümlüsü önceden belirlenememiş olan vergiler dolaylı vergilerdir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, emlak vergisi ile veraset ve intikal vergisi ise dolaysız vergilerdir. Dolaysız vergiler yansıtılamaz direkt olarak mükellefin kendisinden alınır. Bu bağlamda dolaysız vergiler daha adil vergilerdir. Dolaysız vergilerde kanuni mükellef ile vergiyi ödeyecek kişinin aynı olması dolaysız vergilerin toplanması aşamasını dolaylı vergilere nazaran daha masraflı kılar (Kıyıcı, 2019:562-563).

Türkiye’de dolaylı vergi oranı toplam vergi hasılatı içerisinde %70 oranındadır. 2022 yılında toplam vergi gelirleri 2.353.286 (Milyon TL) Türk lirasıdır. Toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergi gelirleri ise 1.462.827 (Milyon TL) Türk lirasıdır. 2023 yılında ağustos ayının sonuna kadar toplanan vergi gelirleri ise 2.595.811 (Milyon TL) Türk lirasıdır.

Şekil 1: 2000-2010 Yılları Arasında Toplam Bütçe Gelirleri ve Vergi Gelirleri

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023

Türkiye 1997 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan Güneydoğu Asya krizi ve 1998 Rusya krizinden etkilenmiştir. O dönemde Türkiye yüksek enflasyon, bütçe açıkları ve faiz harcamalarının kamu bütçesi içerisindeki payının artması ile birlikte ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. O yıllardaki hem dış krizlerden hem iç krizlerden etkilenen devlet 2000 yılında Ek Niyet Mektubu ile birkaç yapısal önlemler çıkarmıştır. Buna ek olarak 2000 krizinin etkilerini azaltmak amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile “hayat standardı esaslı” gelir vergisi kanununa geçici madde olarak eklenmiştir. Yapılan düzenlemelere rağmen 2001 yılında yeni bir ekonomik kriz meydana gelmiştir.

Art arda gerçekleşen krizler yatırımların azalmasını, ülkenin daralmasını, işsizliğin artmasını, ihracatın düşmesini ve sanayi sektörünün istihdamının azalmasını tetiklemiş ve Türkiye’nin gelişmesine engel teşkil etmiştir (Kol & Karaçor, 2012:387). 1927 yılından beri yürürlükte olan 1050 Sayılı Kanunu yerine 2003 yılı sonunda getirilen 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mali sistem desteklenerek güçlendirilmek istenmiştir. 5018 sayılı Kanun ile birlikte stratejik planlama, mali saydamlık, hesap verilebilirlik, orta vadeli harcama yaklaşımı ve performans esaslı bütçeleme ön plana çıkmış bu konular desteklenip güçlendirilmek istenmiştir. 10.12.2003 tarihinde kabul edilen, 24.12.2003 tarihinde kısmen yürürlüğe giren 5018 sayılı Kanun, 01.01.2006 tarihinde tamamen yürürlüğe girmiştir. 16 Mayıs 2005 tarihinde Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

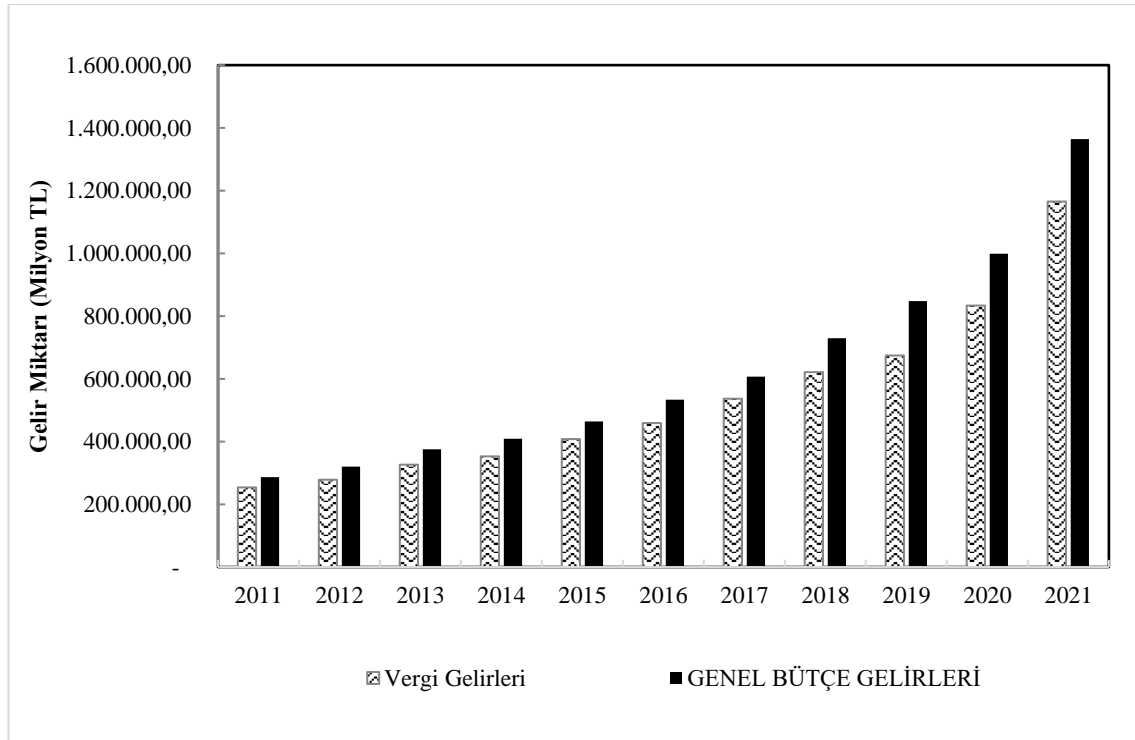
2004 yılına gelindiğinde dünya genelinde küresel rekabet baş göstermeye başlamıştır. Dünya ülkelerinde vergi indirimleri söz konusu olmuş ve Türkiye’de de bu bağlamda ücret dışındaki gelirlere uygulanan gelir vergisi oranında düşüş yaşanmıştır. İlk dilim oranı %20’den %15’e indirilmiştir. Kurumlar vergisinde ise %30 olan oran %20’ye indirilmiştir (Güngör & Aydın, 2011:73).

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi, vergi kaçakçılığının azaltılması ve verginin tabana yayılarak etkinliğinin artırılması amacı ile 2006 yılında Vergi Reformu’na geçilmiştir. 2007 yılına gelindiğinde ABD’de büyük bir kriz

meydana gelmiş, kriz tüm dünyayı sarmış ve 2008 yılında küresel bir krize dönüşmüştür. Yaşanan küresel 2008 krizi Türkiye'yi de etki altına almıştır. Türkiye'de tarım, sanayi vb. alanlarda sıkıntılara sebep olmuştur.

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere vergi gelirleri toplam bütçe gelirleri içerisinde önemli bir paya sahiptir. 2000 yılında vergi gelirleri bütçe gelirlerinin %79'unu kapsamaktadır. 2002 yılına gelindiğinde yeni bir vergi eklenmiş ve adı Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) olmuştur. 2000-2005 yılları arasında vergi gelirlerinin, bütçe gelirlerinde en çok paya sahip olduğu yıl 2003 yılı olmuştur ve bütçe gelirlerinin %84'ü vergi gelirleri ile sağlanmıştır bunun sebebi; 2002 yılından itibaren krizden çıkmak ve güçlü bir büyüme gerçekleştirmek için yapılan yapısal reformlar olarak ifade edilebilir. 2004 yılındaki vergi gelirleri bütçe gelirlerinin %81'ini kapsamaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren 2 farklı vergi bulunmaktadır bunlar; Şans Oyunları Vergisi ve Özel İletişim Vergisi'dir. 2005 yılına gelindiğinde ise 2004 yılına göre 2005 yılında vergi gelirlerinin bütçe içerisindeki payı bir önceki yıla göre biraz düşüp %77'ye gerilemiştir.

Vergi reformunun yürürlüğe girmesiyle 2006 yılında vergi gelirleri %28,5 artmıştır. 2008 yılına kadar ekonomik istikrar sağlanmak istenmiş ve başarılı olmuştur. 2008 yılında yaşanan krizden dolayı; devlet krizden fazla etkilenmemek ve ekonomiyi fazla sarsmamak adına, hem zorunlu karşılık oranlarını arttırmış hem de faiz ödemelerini kaldırmıştır. Bununla birlikte vergi borçları taksitlendirilip, ÖTV ve KDV'ye vergi indirimleri getirilmiştir. 2008 yılında toplam bütçe geliri 2007 yılı verilerine göre %10 düzeylerinde artış göstermiştir. 2008 yılında artış gösteren bütçe gelirlerinin %82,8'ini vergi gelirleri oluşturmaktadır. 2009 yılında vergi gelirleri toplam gelirin %82,6'sını oluşturmaktadır. 2010 yılında elde edilen vergi gelirleri 2009 yılına göre %17,9 oranında artış göstermiştir ve 2010 yılında toplam gelirin %85,5'ini vergi gelirleri oluşturmaktadır. 2000-2010 yılları arasında %85,5 ile en fazla vergi geliri oranı 2010 yılına aittir.

Şekil 2: 2011-2021 Yılları Arasında Toplam Bütçe Gelirleri ve Vergi Gelirleri

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023

2011 yılında kurulan Vergi Denetleme Kurulunun amacı vergi kaçakçılığının önüne geçmek ve uyulması gereken kuralları belirlemektir. Şekil 2'den görüldüğü üzere; 2011 yılında genel bütçe gelirleri %16,4 oranında artış göstermiştir. %16,4 artış gösteren gelirlerin %88,5'i vergi gelirlerinden oluşmaktadır. 2012 yılında vergi gelirleri toplam gelirin %86,9'unu oluşturmaktadır. 2013 yılında hem vergi gelirleri hem de toplam gelir bir önceki yıla göre %17 düzeyinde artış göstermiştir. Toplam gelirin %86,8'ini kapsayan vergi gelirleri ile toplam gelir o yıl eşit düzeyde artmıştır. 2014 yılında vergi gelirleri toplam gelirin %86,8'ini kapsamaktadır. 2014 verilerine bakıldığında; 2014 yılına istinaden 2015 yılında %15,6 oranında artış gösteren vergi gelirleri, 2015 yılında toplam gelirin %87,8'ini oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2011-2015 yılları arasına bakıldığında her geçen yıl bir önceki yıla kıyasla hem vergi gelirlerinde hem de genel bütçe gelirlerinde artış söz konusu olmuştur.

Türkiye'de yatırımları arttırmak, istihdamı arttırmak, araştırma ve geliştirme çalışmaları teşvik edilmek istenmiş, bu bağlamda 19.08. 2016 tarihinde 6736 Sayılı Kanun yasalaştırılmıştır. İlgili kanunda sosyal güvenlik kurumuna,

belediyelere, vergi dairesine edinilmiş borçlar da dâhil edilerek kamu borçlusuna af imkânı gelmiştir. 2016 yılında vergi gelirleri toplam gelirin %86'sını oluşturmuştur. 2017 yılında ise vergi gelirleri %17 oranında artış gösterip genel bütçe gelirleri içerisinde %88,3 düzeylerinde yer almıştır.

İlk olarak Çin'de etkisini gösterip daha sonra küresel bir probleme dönüşen Coronavirüs salgını Türkiye'de sadece sağlık sorunları yaşatmamış ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'de bu dönemde işsizlik sorunu artış göstermiştir. Covid-19 salgını sebebi ile vergi indirimleri getirilmiş, vergide beyanname verme ve ödeme süreleri uzatılmıştır. Bu bağlamda vergi gelirlerinde büyük ölçüde azalma yaşanmıştır. 2018 yılına göre 2019 yılında vergi gelirleri %8,4 oranında artmıştır. 2019 yılında toplam gelirin %79,4'ü vergi gelirleridir her ne kadar fazla görünse de 2005 yılından bu yana ilk defa %80'in altına düşmüştür. 2020 yılına gelindiğinde düzelmeler başlamış ve 2019 yılına istinaden 2020 yılında vergi gelirleri %23,6 oranında artış göstermiştir. 2021 yılında ise büyük oranda bir artış meydana gelmiş ve %39,8 oranında vergi gelirleri, %36,5 oranında ise toplam bütçe gelirleri artmıştır. Şekil 2'den anlaşılacağı gibi 2011-2021 yılları arasında, vergi gelirleri toplam bütçe gelirleri içerisinde en çok paya %88,5 oranı ile 2011 yılında sahip olmuştur.

04 Eylül 2022 tarihli ve 31943 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6003 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'yla onaylanan Orta Vadeli Program (2023-2025) gereğince, vergilemede şeffaflık, öngörülebilirlik, adalet ve eşitlik ilkeleri etkin olacaktır. Kayıt dışı ekonominin önüne geçilecek, vergi kayıp ve kaçakçılığı önlenecektir. Merkezi yönetim toplam bütçe gelirlerinin GSYH'ye oranının 2023 yılında %20,4 merkezi yönetim bütçesi vergi gelirlerinin ise GSYH'ye oranının ise %17,2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir (Orta Vadeli Program (2023-2025)). 6 Eylül 2023 tarihli ve 32301 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7597 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'yla onaylanan Orta Vadeli Program (2024-2026) uyarınca, vergilemede adalet ve etkinlik açısından 193 sayılı GVK, 5520 sayılı KVK, 3065 sayılı KDVK ile 213 sayılı VUK'un vergilemede eşitlik, adalet, şeffaflık ve öngörülebilirlik ilkeleri çerçevesinde, vergi tabanının genişletilmesi ve vergiye gönüllü uyumun artırılması, kolay uygulanabilir ve sade bir yapı oluşturulması hedefiyle güncellenmesi kapsamında düzenlemeler uygulamaya geçirilecek ve orta vadede doğrudan (dolaysız) vergilerin payı artırılabilecektir (Orta Vadeli Program (2024-2026)).

BORÇLANMA GELİRLERİ ve TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ

Kamu ekonomisinde gelirlerin giderleri karşılayamadığı durumlarda bütçe açıkları meydana gelir. Devlet bütçe açıklarını kapatmak amacıyla finansman arayışına gider. Bütçe açıklarını kapatabilmek için devlet; gelirleri arttırır, giderleri azaltır veya borçlanır (Eğilmez, 2014:80). Borçlanma para veya benzeri şeylerin farklı kesimler arasında ödünç olarak devredilmesidir. Kamu borçlanması, yardım elde eden devletin hak sahiplerine belirlenen tarihte anapara ve faizi geri vermesidir.

Klasik İktisat görüşünün temsilcisi Adam Smith'e göre kamu borçlanması olağanüstü hâl olmadıkça yapılmamalıdır. Adam Smith'in bu düşüncesi, alınan borçların verimsiz kullanılabilmesi ve ekonomideki işleyişi bozabileceği üzerinedir. Adam Smith'e göre yapılan kamu borçlanması ve devletin aldığı yardımlar devletin harcamalarını arttırır ve kamu ekonomisini olumsuz yönde etkiler. 1929 büyük ekonomik buhrandan sonra klasik iktisadi görüşün yerini Keynes iktisat görüşü almıştır. John Maynard Keynes adından da anlaşılacağı üzere Keynes iktisat görüşünün öncüsü olmuştur ve kamu borçlanmasının sadece olağanüstü hâl durumunda değil olağan zamanlarda da yapılacağı görüşünü savunmuştur. Keynes'e göre kamu borçlanması ile birlikte devletin kamu harcamaları ve kamu ihtiyaçları da karşılanabilir (Gürdal & Yavuz, 2015:118-119).

Günümüzde borçlanma bir maliye politikası aracıdır. Devletler borçlanma yolunu birçok amaç için tercih edebilirler. Devletler, ekonomilerini geliştirmek, ekonomik denge oluşturmak, iktisadi kalkınmayı sağlamak ve aynı zamanda kamu gelirlerinin yetersiz gelmesi durumunda borçlanma yolu tercih edebilir. Yıllar itibarıyla Türkiye'de kamu borçlanması giderek artmış ve bu bağlamda borçlanma olağanüstü hal durumundan uzaklaşmış tıpkı alınan vergiler gibi olağan hâle gelmiştir. Kamu borçlarının elverişli kullanılmadığı durumlarda borçların faiz ödemelerinde sıkıntılar meydana gelir. Aynı zamanda bütçe açıkları ve borç stokları artar. Bu bağlamda kamu borçları modern ekonomilerde ne kadar artarsa kamu dengesi finansmanında da o kadar bozulmalar ve dengesizlikler meydana gelmeye başlar (Çukurçayır, 2016:2).

Devlet borçları iki sınıfa ayrılır. Bunlar; süreleri bakımından devlet borçları ve kaynakları bakımından devlet borçlarıdır. Süreleri bakımından devlet borçları, uzun süreli ve kısa süreli olarak karşımıza çıkar. Dalgalı borçlanma yani kısa vadeli borçlanma bir yıldan az süreli olan kamu borçlanmasıdır. Kısa vadeli borçlara dalgalı borçlar denilmesinin sebebi, kısa vadeli borçların sürekli olarak artma veya azalma eğilimi göstermeleridir. Kısa vadeli borçlanma genellikle iç borçlanmada tercih edilir. Devlet iç borçlanma senetlerinden (DİBS) hazine bonusu ihracı ile gerçekleştirilen borçlanmalar kısa vadeli borçlanmalardır. Hazine bonoları ve hazine kefaletine haiz bonolar, merkez bankasından hazineye kullanılan kısa vadeli avans uygulaması, bütçe emanetleri ile adi emanetler kısa vadeli borçlanmalara örnek olarak verilebilir.

Süresi bir yıldan uzun olan kamu borçlanmaları ise uzun vadeli kamu borçlanmasıdır. Uzun vadeli borçlar, genellikle uzun süreli fonların işlem gördüğü sermaye piyasalarından sağlanan, faiz oranlarının dalgalı borçlara göre daha yüksek olduğu devlet borçlarıdır. Ülkenin kalkınmasını sağlamak, ekonomik büyümeyi sağlamak, yatırımları finanse etmek ve enflasyon dönemlerinde toplam talebi düşürmek amacıyla uzun vadeli borçlanma tercih edilir. Kısa vadeli borçlanmalarda bono, uzun vadeli borçlanmalarda ise tahvil kullanılır.

Borcun süresi önemli bir kriterdir çünkü borç ve borcun faizi ters orantılıdır. Borcun süresinin bir yıldan kısa olması yani borcun kısa vadeli olması gelecekte istikrarsızlık ve belirsizlik oluşturabilir. Süresi bir yıldan uzun borçlanmalarda güven hissi bulunmaktadır ve ekonomik dengenin sürdürülebilirliğini gösterir. Bu bağlamda uzun süreli borçlanmalarda faiz oranları da düşer (Özkanca Andıç & Erasa Akça, 2019:75).

Kamu borçlanmasının kaynakları iki şekildedir. Bu kaynaklar ülke içi ve ülke dışı olarak bilinir. Ülke içerisinden alınan borçlar iç borç, ülke dışından alınan borçlar ise dış borç olarak tanımlanır. İç borçlanmalar ülke içerisinden elde edildiği için ülke ekonomisine ek kaynak sağlamaz ve ülke ekonomisine ek kaynak sağlamadığı için ülkenin milli gelirinde ve ödeme imkânlarında bir değişiklik meydana getirmez. Dış borçlanma ise ülke dışından ülkeye para girişi sağladığı için ülke ekonomisine ek kaynak girişi sağlar. Dış borçlanma ek kaynak sağladığı için ülke ekonomisinin alım satım gücünü, milli gelirini ve ödeme imkânlarını pozitif yönde etkiler.

İç borçlanma kaynakları; bireyler ve kurumlar, ticari bankalar, Sosyal Güvenlik ve Ekonomi Kuruluşları ve Merkez Bankası olarak sıralanabilir. İç borçlanma şekilleri ise; devlet tahvilleri, hazine kefaletine haiz bonolar, bütçe emanetleri ve adi emanetler olarak görülür. Günümüzde devlet, iç borçlanmada ihale yöntemini, TAP yöntemini, doğrudan satış yöntemini ve halka arz yöntemini kullanabilir. Hazine gelirleri genellikle ihale yöntemiyle ve önceden açıklanmış programlara uygun olarak borçlanma yapmaktadır. İç borçlar ülke içerisinde elde edildiğinden dolayı serbest bir şekilde kamu ekonomisine katılabilir (Ertürk Atabey, 2013:175).

Türkiye’de kamu açıkları 2000’li yıllarda artış göstermiş ve bu açıkları kapatmak amacıyla alınan iç borç oranı artmıştır. Zaman içerisinde daha çok tercih edilen kısa vadeli iç borçların faizleri artmış, bu bağlamda iç borç ve faiz kısır döngüsü meydana gelmiştir. Yaşanan olumsuzluklar ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiştir (Seymen Oskay, 2004:120).

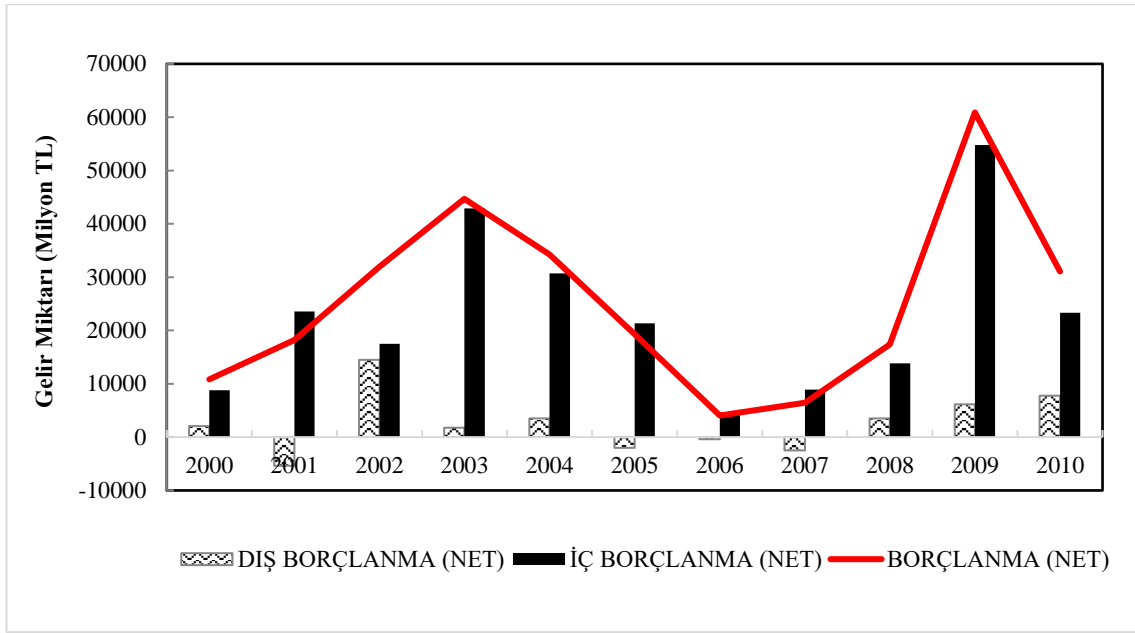
Kamu dış borçlanması, devletin veya kamu kuruluşlarının merkez yönetimi dışındaki kaynaklardan finansman elde etmesidir. Dış borçlar, ülkenin kalkınmasını sağlamak, üretimini arttırmak, gelişmesini arttırmak amacıyla alınır ve gelişmekte olan ülkelerde çokça tercih edilir. Dış borçlanma; yabancı devletlerden, uluslararası bankalardan, uluslararası kuruluşlardan vb. kaynaklardan elde edilir (Bilginoglu & Aysu, 2008:2).

Dış borçlar alındığı takdirde ülkenin gelirinde bir artış söz konusu olur ve bu durum ülke ekonomisine pozitif yönde bir etki meydana getirir. Fakat dış borçların ödeneceği vakit geldiğinde hem borcun anaparası hem de borcun faizi ülke ekonomisinden çıkarılmak zorundadır (Eğilmez, 2004:75). Dış borçlar alındığı zaman ülkeye yabancı sermaye yatırımı sağlanır. Dış borçlar döviz ile alındıkları için alındıkları zaman ülke ekonomisinde pozitif etki oluşturur. Dış borçların ödeme zamanı geldiğinde borçlar ülkeden döviz olarak çıkacağı için ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz olarak etkilenir (Edizdoğan, Çetinkaya, & Gümüş, 2019:493). Bu sebeple dış borçların ülke ekonomisine katılması, ülke ekonomisine pozitif etki ederken; ülke ekonomisinden çıkarılması ise negatif etki yaratır.

Geri ödemelerin gerçekleştiği yani dış borçların ülke ekonomisinden çıktığı zamanlarda karşılıksız olarak fon akışı meydana gelir ve ulusal çıktı düzeyinde olumsuz etkiler meydana gelir. Ülke ekonomisi hem dış borçlar ödenirken hem de dış borçların vaktinin geldiği fakat ödenemediği durumlarda zor bir çıkmaza girer. Vakti geldiğinde ödenemeyen borçlar ülke ekonomisinde krize sebebiyet verebilir. Borç yükü olarak bilinen bu sorun bu durumu yaşayan ülkenin ekonomik dengesini bozar (Uysal, Özer, & Mucuk, 2009:162).

Dış borçlanmayı iç borçlanmadan ayıran tek özellik piyasasının farklı olması değildir. İç borçlanma ülke parası cinsinden dış borçlanma ise döviz cinsinden sağlanır. Bu bağlamda geri ödeme vakti geldiğinde dış borçlanma ülke ekonomisine sorunlar oluşturabilir. Dış borç ödeme zamanı geldiğinde ve dış borcun maliyeti gelirden fazla olduğunda, bu durumdan sermaye negatif yönde etkilenir ve yurtiçinden sağlanması gereken kaynak ihtiyacı artar. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat gelirlerinin ithalat gelirlerini karşılayamadığı durumlarda döviz darboğazı sıkıntısı doğar ve bu durumda dış borçlanmaya olan ihtiyaç artar (Çöğürçü & Çoban, 2011:133-134).

Dış borçlanma çeşitlerine; proje ve program kredileri, bağlı ve serbest krediler, mali yardımlar, ticari krediler, dış yardım konsorsiyumları, hükümet kredileri, uluslararası para fonu (IMF), dünya bankası (WB), bölgesel kalkınma bankaları ve uluslararası piyasalarda tahvil ihraçları örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 3: 2000-2010 Yılları Arasında Toplam Bütçe Gelirleri ve Borçlanma Gelirleri
Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2023

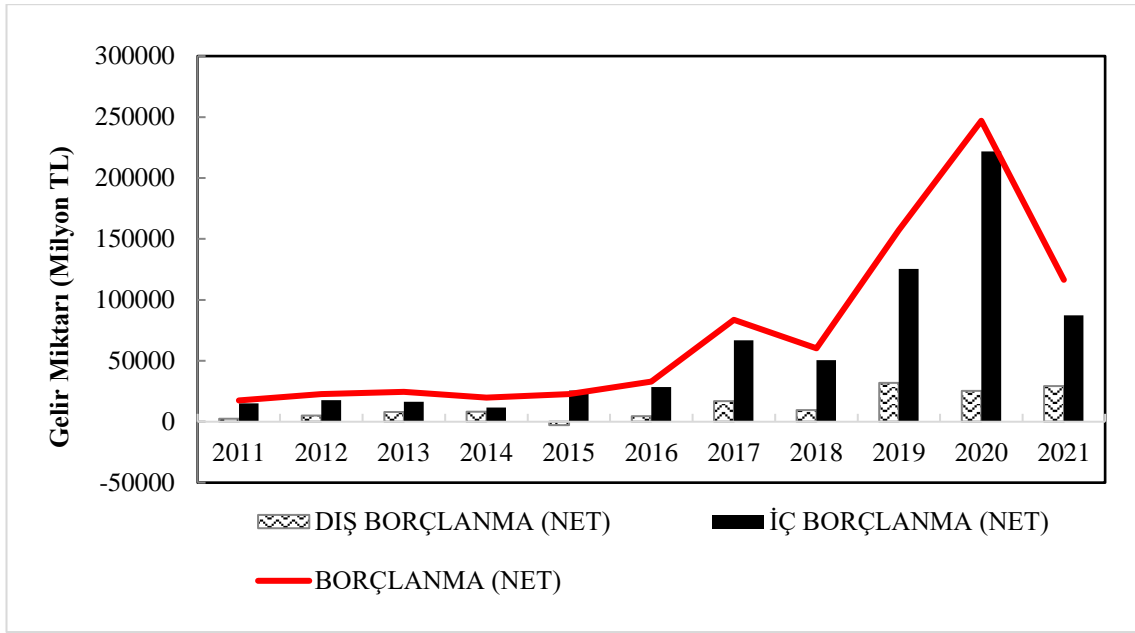
Türkiye 1990-2000 yılları arasında küresel krizlerden olumsuz etkilenmiş aynı zamanda o dönemde ulusal çapta siyasi zorlu süreçlerden de geçmiştir. Yaşanan olumsuz durumların üzerine 17 Ağustos 1999 yılında Marmara depremi yaşanmış ülke hem maddi hem de manevi anlamda çöküntüye uğramıştır. Bu zor süreçte ülkenin kamu ihtiyaçları da önemli derece de artmış ve bu artış ülke ekonomisinde ağır borç yüküne de ortam hazırlamıştır. Bu dönemde devlet, hazine bonusu ihracı yaparak iç borçlanmada artışa gitmiş ve 2000 yılındaki toplam borçlanmanın %81'ini iç borçlanma oluşturmuştur.

2001 yılına gelindiğinde tekrardan bir kriz yaşanmıştır. Dövizde dalgalanmalar, faiz ve enflasyonda yükselmeler meydana gelmiştir. Krizden kurtulma çözümü olarak IMF ile yeni bir stand-by anlaşması yapılarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” yayınlanmıştır. 2001 yılında toplam net borç ile ödemeler yapılmış ve kamu borçlanması bu bağlamda eksi değerlere düşmüştür. 2001 yılında dış borçlanmanın negatif olmasından dolayı iç borçlanma oranı toplam net borçlanma üzerinde bir değer göstermektedir.

Şekil 3'ten görüldüğü üzere; 2002 yılında toplam net borçlanmanın %54,6'sını iç borçlanma kapsamaktadır. 2003 yılında iç borçlanma 2002 yılına istinaden artış göstererek net borçlanmanın %96'sını oluşturmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde ise azalış göstermiş ve %89'unu oluşturmuştur. O dönemde Türkiye ağır borç yükü altına girmiş ve bu durumdan kurtulmak için 4 Şubat 2002 tarihinde 18. Stand-by anlaşmasını sağlamış ve bu anlaşma 4 Şubat 2005 tarihinde sona ermiştir. IMF ile yapılan son anlaşmamız 19. Stand-by anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın diğerlerinden farkı ekonomik krizden kurtulmak amacı ile yapılmış olmamasıdır.

IMF ile yapılan 19. Stand-by anlaşması ile Türkiye'nin o dönemde dış borçlanma miktarı 13,7 Milyar TL iken dış borç ödeme miktarı ise 15,7 Milyar TL'dir. Bu bağlamda 2005 yılı verilerine göre, Türkiye'de toplam dış borçlanma miktarı net borçlanma miktarında düşüşe sebep olmuş ve iç borçlanma miktarı ise net borçlanmadan fazla görünerek net borçlanmanın değerini belirlemiştir. 2006 ve 2007 yıllarında dış borçlanmanın eksilere düşmesinin sebebi devletin dış borçlanmayı ve dış borç faiz ödemelerini, borcu borç ile ödeme yöntemiyle gerçekleştirmesidir.

2008 yılında küresel çapta bir kriz daha gündeme gelmiş ve Türkiye'de ekonomik sıkıntılar yine baş göstermiştir. Her krizde yaşandığı gibi kamu gelirleri kamu harcamalarını karşılamaya yetmemiş ve böylelikle ağır bir borç yükü meydana gelmiştir. 2005-2010 yılları arasında en fazla borç alınan yıl 2009 yılıdır ve toplam borç miktarı 61 milyar TL civarındadır. 2009 yılında iç borçlanma miktarı 55 milyar TL'dir. Bu bağlamda 2009 yılında iç borçlanma oranının toplam borçlanma içerisindeki payı %90 civarındadır. Bu dönemde borçlanma miktarlarında 2008 yılındaki küresel krizden dolayı büyük artış meydana gelmiştir. 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'de ekonomik büyüme gerçekleşmiş ve borçlanma oranları 2009 yılına nazaran azalmıştır. 2010 yılında iç borçlanmanın toplam borçlanma içerisindeki oranı %75 seviyelerine gerilemiş, dış borçlanmanın ise oranı %25 seviyelerine yükselmiştir.

Şekil 4: 2011-2021 Yılları Arasında Toplam Bütçe Gelirleri ve Borçlanma Gelirleri

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2023

Şekil 4'ten anlaşılacağı üzere 2011 yılında toplam net borcun %85'ini iç borçlanma oluşturmuştur. 2011 yılında iç borçlanmaya bakıldığında hazine bonusu yerine tahvil ihraç edilmiştir. 2013 yılında Amerikan Merkez Bankasının aldığı karar doğrultusunda Türkiye sıkıntıya düşmüş ve alınan karar itibari ile parasal gelişmelerde azalma durumu meydana gelmiştir. Bu durum iç borçlanmada düşüşe sebep olmuştur. İç borçlanmadaki düşüşün asıl sebebi de faiz oranlarındaki artıştır. 2012 yılında %78 düzeylerinde görülen iç borçlanma 2013 yılındaki düşüşten kaynaklı %67,2 düzeylerine inmiştir. 2014 yılında ise bu oran yine düşüş göstermiş ve toplam net borçlanma içerisinde iç borçlanma oranı %58,7 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında IMF'e olan dış borçlanma sona ermiş ve dış borçlanma oranı negatif olarak görülmektedir. Bu dönemde yapılan iç borçlanma miktarı 25 Milyar TL civarına yükselmiştir. 2010-2015 yılları arasında en fazla borçlanma 2013 yılında yapılmıştır ve toplam borçlanma miktarı 24 Milyar TL civarındadır.

Türkiye'de 2016 yılında toplam net borçlanmanın %86,5'ini iç borçlanma kapsamaktadır. 2017 yılında 42 Milyar TL civarında dış borçlanma ve 25 Milyar TL dış borç ödemesi yapılarak dış borcun toplam borçlanmaya oranı %20,1 olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında dünya genelinde büyük sıkıntılar yaşatan Covid-19 salgını Türkiye'de de birçok probleme yol açmıştır. Bu olumsuzluklar 2020 yılında daha çok etkili olmuş ve 2020 yılında büyük bir borçlanma yükünün altına girilmiştir. 2019 yılında toplam net borçlanma 157 Milyar TL iken 2020 yılında 246 Milyar TL'nin üzerine çıkmıştır. Şekil 4'ten de görüleceği üzere; 2011-2021 yılları arasında en fazla borçlanma 2020 yılında gerçekleşmiş ve toplam borçlanma içerisinde %89,8 oranı ile iç borçlanma daha fazla görülmektedir. 2021 yılında ise toplam borçlanma 116 Milyar TL ile 2020 yılına nazaran düşüşe geçmiştir ve iç borçlanma toplam net borçlanmanın %75'ini, dış borçlanma ise %25'ini oluşturmaktadır. 2022 yılında 469.366 (Milyon TL) Türk Lirası olan toplam kamu borçlanması, 2023 yılında ağustos ayının sonuna gelindiğinde 579.624 (Milyon TL) Türk Lirası'dır.

12.03.2021 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 'Ekonomik Reform Paketi' yayınlanmıştır. Ekonomik reform paketinin amacı şeffaflık, öngörülebilirlik ve riskler karşısında mali disiplinin uygulanmasıdır. Uygulanması istenilen bu amaçların 2001 yılında yürürlüğe giren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'na benzediği görülmektedir. 04 Eylül 2022 tarihli ve 31943 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6003 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'yla onaylanan Orta Vadeli Program (2023-2025) uyarınca, borçlanma politikası esas alınan ve uygulanan kurallar neticesinde sürdürülebilir olmaya, saydam ve hesap verilebilir özellikte olmaya devam edecektir. Orta Vadeli Program kapsamında, borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit getirili ve TL cinsinden yapılacak olması, yurtiçi döviz ve altın borçlanmalarının ise aşamalı bir şekilde azaltılması hedeflenmektedir (Orta Vadeli Program (2023-2025)). 6 Eylül 2023 tarihli ve 32301 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7597 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'yla onaylanan Orta Vadeli Program (2024-2026) gereğince, borçlanma politikası maliyet unsurları ile iç ve dış piyasa koşulları göz önünde bulundurularak tespit edilen uygun risk düzeyi kapsamında, finansman gereksiniminin orta ve uzun vadede optimum maliyetle giderilmesi ve "borç stoku yapısının güçlendirilmesi ilkeleri" çerçevesinde stratejik ölçütleri esas alacak şekilde sürdürülecek ve bunun yanı sıra, kamu

borçlanmalarında pazar ve kaynak çeşitliliğini artırmaya dönük çalışmalar gerçekleştirilmeye devam edilecektir (Orta Vadeli Program (2024-2026)).

Esasen 2023-2025 dönemine ait Orta Vadeli Program'da; GSYH'ye 2023 yılsonuna kadar %3,5 olması beklenen genel devlet açığının, program dönemi sona erdiğinde %1,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir (Orta Vadeli Program (2023-2025)). Diğer yandan, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremlerin yol açtığı hasarın onarımına dönük harcamaların bütçeye önemli yük getirmesi ve enflasyonun öngörülen seyrin üzerinde izlemesi harcama ve gelirlerde önemli artışa sebep olmuştur. Bu çerçevede meydana gelen ilave ödenek gereksinimini gidermek üzere 2023 Temmuz ayı içinde ek bütçe uygulamaya getirilmiştir. Bu sebeple, 2023 yılı merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranla Orta Vadeli Program (2023-2025)'de öngörülen %3,5'lik hedefin artarak %6,4 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Depremde hasar görmüş bölgelerin imarı ve yeniden canlandırılması ile depremin etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi açısından 2023 yılında 762 milyar TL harcama gerçekleştirileceği öngörülmektedir. Sözü edilen harcamalar haricinde 2023 yılsonunda bütçe açığının GSYH'ya oranla %3,4 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir (Orta Vadeli Program (2024-2026)).

VERGİ GELİRLERİNİN İÇ BORÇ ve DIŞ BORÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu kısmında vergi gelirleri ile borçlanma gelirleri karşılaştırılacak ve borçlanma gelirleri iç borç ve dış borç olarak ayrılıp eşbütünlük analizi yapılacaktır. Eşbütünlük analizi yapılmasının sebebi seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olup olmadığına anlaşılmasını sağlar. Tablo 1-10 ile Şekil 5-6 yapılan eşbütünlük analizi ile ilgili olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Verilerimiz 2000-2021 yıllarını kapsayan toplam vergi gelirleri, iç borçlanma gelirleri ve dış borçlanma gelirlerinden oluşmaktadır.

VERİLER;

- ✓ IB: İç borçlanma
- ✓ DB: Dış Borçlanma
- ✓ VG: Vergi Gelirleri

Tablo 1: Phillips- Perron (PP) Birim Kök Testi

Birim kök testi (PP)		IB	DB	VG
Düzev değeri				
Sabitli	t-Statistic	-1.3483	-2.3260	-3.1427
	Prob.	0.5860	0.1740	0.0394
		n0	n0	**
Sabitli ve T	t-Statistic	-1.9471	-3.1025	-13.6316
	Prob.	0.5932	0.1323	0.0000
		n0	n0	***
Birinci fark		d(IB)	d(DB)	
Sabitli	t-Statistic	-4.9478	-7.1248	
	Prob.	0.0010	0.0000	
		***	***	
Sabitli ve T	t-Statistic	-5.7131	-12.7694	
	Prob.	0.0010	0.0000	
		***	***	

Tablo 2: Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Düzev değeri		IB	DB	VG
Sabitli	t-Statistic	-1.3091	-2.3260	-3.4137
	Prob.	0.6043	0.1740	0.0228
		n0	n0	**
Sabitli ve T	t-Statistic	-1.8832	-3.0893	-5.4550
	Prob.	0.6255	0.1352	0.0017
		n0	n0	***
Birinci fark		d(IB)	d(DB)	
Sabitli	t-Statistic	-4.9611	-5.8902	
	Prob.	0.0009	0.0001	
		***	***	
Sabitli ve T	t-Statistic	-4.4761	-5.8870	
	Prob.	0.0129	0.0008	
		**	***	

Birim kök testi sonuçlarına bakıldığında bağımlı değişkenlerimiz olan iç borç ve dış borç düzey değerlerinde durağan olmadığı yalnız birinci farkı alındığı zaman durağan hale geldiği görülmektedir. Ancak bağımsız değişkenimiz olan vergi gelirleri düzey değerinde %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenlerimiz arasındaki eşbütünlüşmeyi bulmak için ARDL eşbütünlüşme analizi kullanılacaktır.

Model 1: Bağımlı Değişken Dış borç - Bağımsız Değişken Vergi Gelirleri

ARDL (4,1) modeli seçilen modeller arasındaki en uygun model olarak verilmiştir.

Tablo 3: ARDL Eşbütünlüşme Analizi ARDL (4,1) Modeli Tahmin Sonucu

Selected Model: ARDL(4, 1)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
DB(-1)	0.350560	0.223491	1.568563	0.1478
DB(-2)	-0.205316	0.184651	-1.111911	0.2922
DB(-3)	0.318825	0.192395	1.657135	0.1285
DB(-4)	-0.375555	0.187451	-2.003487	0.0730
VG	-7.359814	2.896354	-2.541061	0.0293
VG(-1)	8.303602	2.805511	2.959747	0.0143
C	-1.283616	1.306394	-0.982564	0.3490

Eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığını kontrol etmek için F istatistik değerlerine bakılacaktır. Elde edilen değer 8.56, gözlem sayımız ise 17 olduğu için $n=30$ başlığı altında yer alan değerlere bakılacaktır. Elde edilen değer verilmiş değerlerden yüksek olduğu için eşbütünlüşme ilişkisi varlığı kabul edilebilir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonucu

F-Bounds Test				
Test Statistic	Value	Null Hypothesis: No levels relationship	I(0)	I(1)
		Signif.		
			Asymptotic: n=1000	
F-statistic	8.557793	10%	3.02	3.51
k	1	5%	3.62	4.16
		2.5%	4.18	4.79
		1%	4.94	5.58
Actual Sample Size	17		Finite Sample: n=35	
		10%	3.223	3.757
		5%	3.957	4.53
		1%	5.763	6.48
			Finite Sample: n=30	
		10%	3.303	3.797
		5%	4.09	4.663
		1%	6.027	6.76

Analizin devamında hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğuna bakılacaktır.

Tablo 5: ARDL (4,1) Kısa Dönem Tahmin Sonucu

ECM Regression				
Case 2: Restricted Constant and No Trend				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DB(-1))	0.262046	0.173830	1.507484	0.1626
D(DB(-2))	0.056730	0.149355	0.379834	0.7120
D(DB(-3))	0.375555	0.142326	2.638690	0.0248
D(VG)	-7.359814	1.533644	-4.798907	0.0007
CointEq(-1)*	-0.911486	0.164217	-5.550501	0.0002

Hata düzeltme katsayımızın (CointEq(-1)) negatif değere sahip olması ve istatistiksel olarak anlamlı olması modelimizin düzgün çalıştığını göstermektedir. Tablo 5'te kısa dönem ilişkisine bakıldığında vergi gelirlerinde yaşanan %1'lik bir değişim kısa dönemde dış borcu %7.35 azalttığı görülmektedir. Devamında uzun dönem ilişkisine bakılacaktır.

Tablo 6: ARDL (4,1) Uzun Dönem Tahmin Sonucu

Levels Equation				
Case 2: Restricted Constant and No Trend				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
VG	1.035438	0.317925	3.256864	0.0086
C	-1.408267	1.569849	-0.897071	0.3908

Tablo 6'dan görüleceği üzere, uzun dönemde vergi gelirleri değişkeninde yaşanan %1'lik bir değişim dış borç üzerinde %1.03'lük bir artışa neden olduğu görülmektedir.

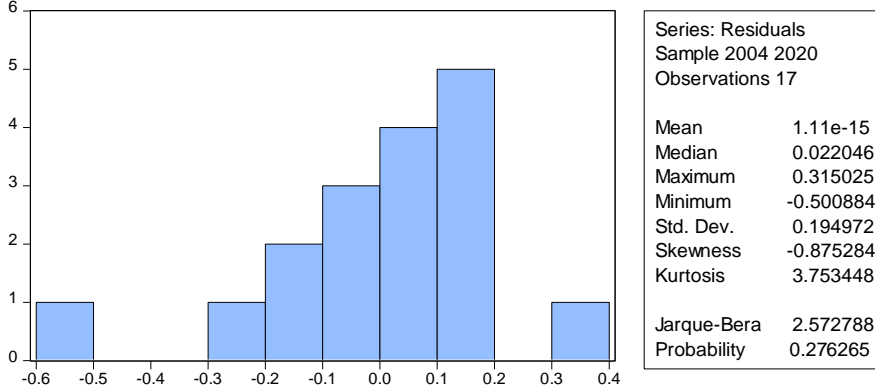
Analizin sonucunda modelimizde oto korelasyon sorunu olmadığı, normallik varsayımının sağladığı görülmüştür. Aynı şekilde Ramsey Reset testi ile de model kurma hatasının olmadığı görülmüştür.

Tablo 7: ARDL (4,1) Modeli İçin Sınama Testleri

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.203439	Prob. F(2,8)	0.3492
Obs*R-squared	3.931720	Prob. Chi-Square(2)	0.1400

Şekil 5'te normallik testi sonuçları gösterilmiştir.

Şekil 5: Normallik Testi

Tablo 8: Değişen Varyans Testi Sonucu

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey

F-statistic	0.283164	Prob. F(6,10)	0.9320
Obs*R-squared	2.468824	Prob. Chi-Square(6)	0.8719
Scaled explained SS	1.176086	Prob. Chi-Square(6)	0.9780

Tablo 9: Ramsey Reset Testi Sonucu

Ramsey RESET Test

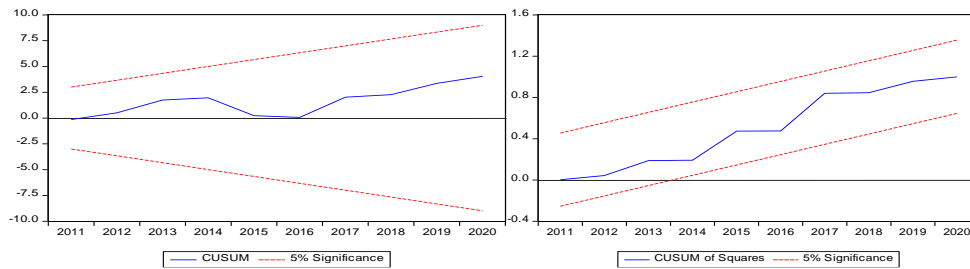
Equation: UNTITLED

Specification: DB DB(-1) DB(-2) DB(-3) DB(-4) VG VG(-1) C

Omitted Variables: Squares of fitted values

	Value	df	Probability
t-statistic	0.888766	9	0.3973
F-statistic	0.789905	(1, 9)	0.3973

Şekil 6'da CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri gösterilmiştir. Şekil 6'dan görüldüğü üzere, hata terimlerinin istenilen güven aralığı içinde kalması modele ilişkin tahmin edilen katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 6: CUSUM ve CUSUMSQ Grafikleri

Model 2: Bağımlı Değişken İç Borç Bağımsız Değişken Vergi Gelirleri

Tablo 10: F İstatistik Testi Sonuçları

F-Bounds Test		Null hypothesis: No levelrelationship		
Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
Asymptotic: n=1000				
F-statistic	1.190773	10%	3.02	3.51
K	1	5%	3.62	4.16
		2.5%	4.18	4.79
		1%	4.94	5.58
Finite Sample: n=30				
Actual Sample Size	20	10%	3.303	3.797
		5%	4.09	4.663
		1%	6.027	6.76

Model 2'ye göre iç borç ve vergi gelirleri arasındaki eşbütünlük ilişkisi açısından yukarıda görülen Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere hesaplanmış olan f istatistik değeri verilen değerlerden küçük olduğu için vergi gelirleri ve iç borçlanma gelirleri arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisi tespit edilmemiştir.

SONUÇ

Devlet, ekonomisinin dengede kalmasını sağlamak amacıyla kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını dengede tutmak zorundadır. Vergi gelirleri toplam kamu gelirleri içerisinde %80 gibi büyük bir orana sahiptir. Borçlanma gelirleri Keynes iktisat görüşünün benimsendiği düşünce ile günümüz itibarıyla olağan hale gelmiştir.

2001 yılında yayınlanan 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' ve 2021 yılında yayınlanan 'Ekonomik Reform Paketi' bu dönemlerde ortaya çıkan ekonomik krizlere rağmen tam olarak gerçekleştirilemediği gibi bu programların amaçladığı güçlü ekonomik hedeflerden de vazgeçilmemiştir.

Yapılan değerlendirme ve incelemeler sonucunda; 2000 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte kamu harcamalarını finanse edebilmek için yapılan kamu borçlanmasının kapsamı, 2000 yılında %81 oranıyla iç borçlanma, 2021 yılında %74 ile yine iç borçlanmadır. Buradan anlaşılacağı üzere toplam kamu borçlanması içerisinde tercih edilen borç türü iç borçlanmadır. Vergi gelirlerine bakıldığında ise toplam kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan vergi gelirleri 2000 yılından 2021 yılına kadar sürekli artış göstermiştir.

Orta Vadeli Program (2023-2025) ile Orta Vadeli Program (2024-2026) gereğince, vergilemede şeffaflık, öngörülebilirlik, adalet ve eşitlik ilkeleri etkin olacaktır. Kayıt dışı ekonominin önüne geçilecek, vergi kayıp ve kaçakçılığı önlenecektir. Vergilemede eşitlik, adalet, şeffaflık ve öngörülebilirlik ilkeleri çerçevesinde, vergi tabanının genişletilmesi ve vergiye gönüllü uyumun artırılması, kolay uygulanabilir ve sade bir yapı oluşturulması hedefiyle güncellenmesi açısından düzenlemeler uygulamaya geçirilecek ve orta vadede dolaysız vergilerin payı artırılabilecektir. Yine aynı şekilde Orta Vadeli Program gereğince, borçlanma politikası esas alınan ve uygulanan kurallar neticesinde sürdürülebilir olmaya, saydam ve hesap verilebilir özellikte olmaya devam edecektir. Orta Vadeli Program kapsamında, borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit getirili ve TL cinsinden yapılacak olması, yurtiçi döviz ve altın borçlanmalarının ise aşamalı bir şekilde azaltılması hedeflenmektedir. Borçlanma politikası maliyet unsurları ile iç ve dış piyasa koşulları göz önünde bulundurularak tespit edilen uygun risk düzeyi kapsamında, finansman gereksiniminin orta ve uzun vadede optimum maliyetle giderilmesi ve "borç stoku yapısının güçlendirilmesi ilkeleri" çerçevesinde stratejik ölçütleri esas alacak şekilde sürdürülecek ve bunun yanı sıra, kamu borçlanmalarında pazar ve kaynak çeşitliliğini artırmaya dönük çalışmalar gerçekleştirilmeye devam edilecektir.

2000-2021 yılları verileri ile yapılan eşbütünlük analizi sonuçlarına bakıldığında; bağımsız değişken olan vergi gelirlerinde yaşanan %1'lik bir değişim kısa dönemde bağımlı bir değişken olan dış borçlanmayı %7.35 oranında azalttığı görülmektedir. Bu durum uzun dönem olarak bakıldığında ise vergi gelirlerinde yaşanan %1'lik bir değişim dış borçlanmada %1.03'lük bir artışa sebep olmaktadır. Dış borç üzerinde yaşanan %1.03'lük artış, kur beklentisinin yükselmesi sonucunda oluşmaktadır. Vergi gelirleri ile iç borçlanma arasındaki eşbütünlük analizi sonucuna bakıldığında ise hesaplanmış olan f istatistik değeri verilen değerlerden küçük olduğu için herhangi bir eşbütünlük ilişkisi görülmemektedir.

KAYNAKÇA

Ağcakaya, S., & Armağan, A. (2012). "Mesleki Parafiskal Kurumlar: Isparta Örneği". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 99-127.

Armağan, R. (2007). "Türkiye'de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 227-252.

- Bilginođlu, M. A., & Aysu, A. (2008). "Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31), 1-23.
- Çöğürçü, İ., & Çoban, O. (2011). "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)". Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2011(2), 133-149.
- Çukurçayır, S. (2016). "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Borç Sorunu Üzerine Bir İnceleme". Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(2), 1-12.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E. (2019). Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Eğilmez, M. (2004). Hazine, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2014). Örneklerle Kolay Ekonomi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ertürk Atabey, S. (2013). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dış Borçların İncelenmesi ve "Mali Sosyoloji" Açısından Bir Değerlendirme". Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2(3), 171-184.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2023). Bütçe Gelirleri (1923-2022). Erişim Adresi: https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm.
- Güngör, G., & Aydın, A. (2011). "Küreselleşmenin Türk Vergi Politikaları Üzerine Etkisinin 1980 Sonrası Analizi". Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2), 69-78.
- Gürdal, T., & Yavuz, H. (2015). "Türkiye'de İç Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2012 Dönemi Analizi". Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(1), 117-129.
- İşler, İ. (2018). "Türkiye'de Kamu Geliri Olarak Para Cezalarının Mali Boyutunun Deđerlendirilmesi". Gümrük ve Ticaret Dergisi, (13), 48-57.
- Kıyıcı, G. (2019). "Türkiye'de Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Adalet Açısından Deđerlendirilmesi (2005 Sonrası)". Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(4), 556-571.
- Kol, E. N. & Karaçor, Z. (2012). "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri". Maliye Dergisi, (162), 379-395..
- Oğuztürk, B. S., & Ünal, E. K. (2015). "Türkiye'de Vergi Denetiminde Yeni Dönem". Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 7(13), 207-237.
- Orta Vadeli Program (2024-2026). (Eylül 6, 2023) Resmi Gazete. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/09/20230906M1-1.pdf>.
- Orta Vadeli Program (2023-2025). (Eylül 4, 2022) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/09/Orta-Vadeli-Program-2023-2025.pdf>.
- Özkanca Andıç, N., & Erasa Akça, İ. (2019). "Otomatik Katılım Sistemi: Zorunlu Devlet Borçlanması Ekseninde Bir Değerlendirme". Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(2), 64-80.
- Seymen Oskay, C. (2004). "1980'den Günümüze Türkiye'de İç Borçların Yapısal Gelişimi ve Deđerlendirilmesi". Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(8), 118-138.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2023). Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Erişim Adresi: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>.
- Tüğen, K., & Dağ, M. (2018). "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliğinde İç Borçlanmanın Rolü: Dönemsel Bir Analiz". Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(2), 391-408.
- Türkoğlu, İ. (2012). "Belediye Gelirleri ve Yeni Bir Gelir Kaynağı Olarak Şehirleşme Rantı". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(40), 293-305.
- Uysal, D., Özer, H., & Mucuk, M. (2009). "Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4), 161-178.
- Yavuz, H. (2016). "Türkiye'de Bir Kamu Geliri Olarak Harç Gelirlerinin Gelişimi: 1990-2015 Dönemi". Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, (2016 Özel Sayı, Aralık), 370-377.
- Yılmaz, G. (2018). "Vergi, Resim, Harç" Kavramlarının Tarihsel Devinimi: Kavram Kargaşası Bağlamında "Resmin" Günümüzdeki Varlık Sorunu". Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 40(2), 370-393.